

SELANİK’TE 18. YÜZYILIN İLK YARISINDA PARA VAKIFLARI VE KREDİ İŞLEMLERİ*

H. Veli Aydın**

Özet

Osmanlı İmparatorluğu’nda çok erken dönemlerde ortaya çıkan para vakıfları, 18. yüzyıla gelindiğinde, Anadolu ve Rumeli’deki kentlerinde oldukça yaygınlaşmış, hemen her kentte olağan birer küçük kredi kurumlarından biri haline gelmişlerdir. Bu yönüyle, bankacılık işlemlerinin henüz yeterince gelişmediği bir toplumda, gerek ticari işlemler gerekse bireysel ve toplumsal nedenlerle ihtiyaç duyulan nakit kredi taleplerinin karşılanmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Bu özellikleriyle, artan vergi borçları dolayısıyla tefecilerden yüksek faizle borçlanan köylülerle, küçük işletmecilere daha düşük faizle kredi sağlayarak önemli katkılar sağlamışlardır. Bu çerçevede, çalışmamız, 1696-1766 yılları arasında, Selanik Kadı Sicilleri koleksiyonunda yer alan dört adet para vakıfları tahrir defterinden yararlanarak, 18.yüzyılın ilk yarısında Selanik’te para vakıfların borç-kredi işlemlerindeki yeri ve rolü; vakıfların kurucuları, sermayeleri, kredi verdikleri kişiler ve uyguladıkları faiz oranları analiz edilerek, bu vakıfların Selanik kenti finans tarihindeki yerleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Selanik, Para vakıfları, kredi, borç, finans*

Abstract

The Cash Waqfs and Credit Operations in the First Half of 18th Century at Thessaloniki

The cash waqfs, which emerged in the early periods of the Ottoman Empire, were very widespread in the cities of Anatolia and Rumeli in the 18th century, and were usual credit institutions almost in all cities of the empire. In this aspect, the cash waqfs played an important role in the society where the banking operations have not yet develop to meet the demands of the needed commercial transactions and cash loans both by individuals and society. Because of these reasons, they helped to villagers and small entrepreneurs who borrowed loans from users with high interest rates because of their tax burdens by providing low interest credit. In this context, by using waqf registers between the years of 1696 and 1766 located in the collection of Judicial Records of Thessaloniki, we will try to map out the place and the role of the cash waqfs on the loan and credit transactions, and in the financial history of the city by analyzing the data including founders of the waqfs, their capitals, borrowers, and interest rates in the first half of 18th century.

Key words: *Thessaloniki, cash waqfs, credit, loans, finance*

* Bu çalışma “18. Yüzyılda Selanik Para vakıfları ve Kredi İşlemleri” başlığı altında “20th CIEPO Symposium: New Trends in Ottoman Studies, Rethymno, 27 June-1 July 2012”de sunulan yayınlanmamış bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tekirdağ.

Giriş

Para vakıfları, Allah adına kamu için çeşitli hizmetleri gerçekleştirmek üzere maddi durumu iyi olan biri tarafından bağışlanan parayla kurulan vakıflardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 15. Yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkıp, neredeyse bir yüzyıl yaşanan uzun tartışmaların ardından, Kanuni döneminde Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvasıyla yasallaşmış¹, muhalefete rağmen Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Rumeli coğrafyasındaki kentlerinde oldukça yaygın ve yerleşik bir kurum haline gelmiştir². 18. Yüzyılda ise para vakıfları Osmanlı coğrafyasında hemen her kentte olağan birer küçük kredi kurumlarından biriydi. Öyle ki bu dönemde artan sermayelerini vakıf nazırları, kredi talebinin ve faiz oranlarının yüksek olduğu İstanbul piyasasındaki sarraflara, yüksek faizle para vererek sermayelerini değerlendiriyorlardı.³

Para vakıfları, bankacılık işlemlerinin henüz yeterince gelişmediği bir toplumda, gerek ticari işlemler gerekse, bireysel ve toplumsal nedenlerle ihtiyaç duyulan nakit kredi taleplerinin karşılanmasında önemli rol üstlenmişlerdir. Bu özellikleriyle, artan vergi borçları dolayısıyla tefecilerden yüksek faizle borçlanan köylülerle, küçük işletmecilere, esnaf guruplarına, köylere, mahallere, kadınlara ve çeşitli sınıflardan tüketicilere piyasadan görece daha düşük faizle kredi sağlayarak önemli katkılar sağlamışlardır. Kentsel ve kırsal nüfusun kredi talebinin karşılanmasında önemli roller üstlenmişler ve piyasaya önemli oranda sermaye enjekte etmişlerdir. Aynı zamanda toplumda bireyler arasında ve toplumda sosyal güvenlik işlevi görmüşlerdir.

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki en büyük ve önemli liman kentlerinden biri olan Selanik kentindeki para vakıfları ve kredi işlemleri ele alınacaktır. Çalışmada, Selanik Makedonya Tarih Arşivindeki

¹ Çizakça 1995, s.313. Para vakıflarıyla ilgili tartışmalar Kanuni döneminde Anadolu kazaskeri olan Çivizade Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi ile Rumeli kazaskeri olan Ebusuud Efendi arasında tartışmayla iyice alevlenmişti. 1538'de Çivizade, sultanı etkileyerek, para vakıflarını yasaklayan fetvasını hüküm haline gelerek uygulanmış, ancak Ebussuud Efendi Şeyhülislam olduktan sonra 1548 yılında para vakıflarını yasal hale getiren fetvasının sultan tarafından kanun haline getirilmesiyle tekrar yasal hale gelmişleridir. Ebussuud Efendi fetvasını İmam Zufer'in görüşlerine dayandırarak, paranın vakfedilebileceği sonucuna varmıştır. Tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan 2008, s.125, Başol 2008, s.90, Mandaville 1979, s.295-306, Osmanlı uleması arasında para vakıflarıyla ilgili tartışmalar için bkz. Kurt 1994, s.48-55

² Osmanlı İmparatorluğunda faize karşı liberal bir ortam olduğu için para vakıflarının daha 15. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda ortaya çıkması da bir tesadüf değildi. Gerber 1981, s.114, 116. Trabzon para vakıfları ve kredi işlemleri için bkz. Jennings 1990, s.292-294. Ulema ve askeri sınıf üyelerinin kredi piyasasına girmesi Osmanlı toplumunda ticarete saygınlık kazandırmış ve toplumun geniş kesiminin olumlu yaklaşmasına neden olmuştur. Jennings 1973, s.209-210. Osmanlı toplumunda daha para vakıfları üzerine tartışmalar devam ederken bu dönemde Bursa'da kurulan vakıfların %20'si para vakıflarıdır. Mandaville 1979, s.289-290.

³ Pamuk 2002, s.7. Çizakça 1995, s.314.

Selanik Kadı Sicilleri koleksiyonunda bulunan 1696-1766 yılları arasına ait beş evkaf muhasebesi defterinden yararlanılmıştır. Bu defterlerin dışında başka bir deftere rastlanılmamıştır. Bu muhasebe kayıtlarından,18.yüzyılda Selanik'te para vakıfların borç-kredi işlemlerindeki yeri ve rolü; vakıfların kurucuları, mütevellileri, sermayeleri, kredi verdikleri kişiler ve uyguladıkları faiz oranları incelenerek, bunların Selanik kenti finans tarihindeki yerleri değerlendirilmiştir.

I. Kaynaklar ve Selanik Para Vakıfları

Araştırmada kullanılan 5 defter tamamen vakıf muhasebe kaydı olup, diğeri ise bir sicilin sonuna kaydedilmiştir. Muhasebe defterlerinden 3, 24, 49 ve 120 numaralı defterler kullanılmış, 13 numaralı defter ise, 3 numaralı defterle yakın tarihlere ait olması nedeniyle, analizlere dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla analizler ilk dört deftere göre: 1696-98, 1714-15 ve 1741-1766 yıllarını içeren kayıtlardaki veriler esas alınarak yapılmıştır.

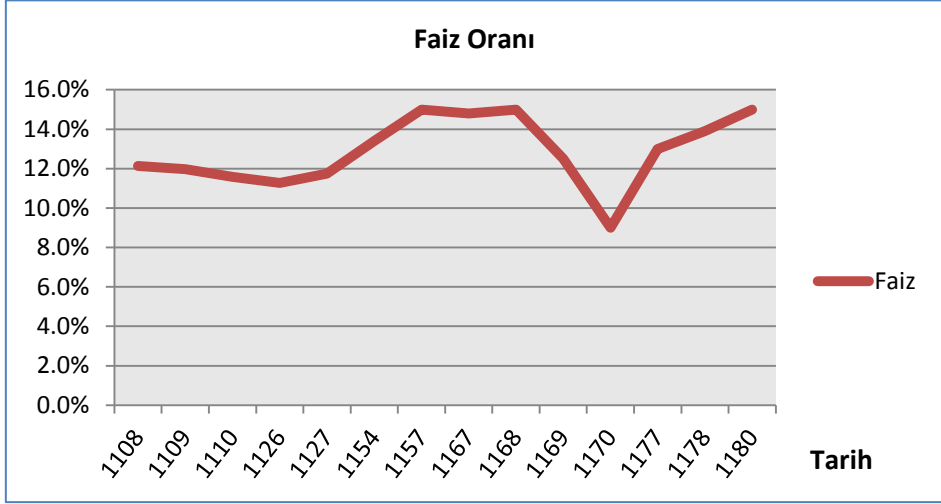
Muhasebe kayıtları yıllık olarak kaydedilmiş, kayıtlarda ise vakfın kurucusu, mütevellisi, vakfın sermayesi, vakfın amacına yönelik yapılan çeşitli ödemeler ve harcamalar, verilen borçlarda uygulanacak faiz oranlarıyla, borç alanların adları, cinsiyetleri, milletleri, köy veya mahalleleriyle aldıkları borç miktarı kayıtlıdır. Ancak vakıfların kuruldukları mahalleler kaydedilmemiştir. Vakıf sermayeleri bazen akçe bazen de kuruş, ama çoğunlukla kuruş olarak kaydedilmiştir. Analizdeki hesaplamalar akçe üzerinden yapılmıştır. Faiz oranları belirtilmediği durumlarda sermaye ile faiz gelirinden yararlanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamanın mümkün olmadığı durumlarda bu alan boş bırakılmıştır. inını para vakıflarına aittir

1696-1766 yılları arasında tespit edilen 233 para vakfının sermaye ve gelirlerinin büyük kısmı nakit paradan oluşmaktadır. Şüphesiz bu vakıflar içerisinde “ıcarat” ve “akarat” türünden gayrimenkul gelirleri de yer almaktadır, ancak bunların oranı oldukça düşüktür.⁴ Vakıfların sermayeleri genelde tek kişi tarafından sağlanmıştır. Vakıfların gelirleri vakıf amaçları için vakıf şartına uygun olarak harcandıktan sonra, elde kalan oran, çoğu para vakıflarında olağan olduğu üzere her yıl vakıf sermayesine eklenmektedir. Böylece sermayenin zaman içerisinde erimesi önlenmeye ve vakfın devamlılığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Vakıf şartında, sermayenin tayin olunan müteveli tarafından sağlam bir kefil veya rehin ya da her ikisi karşılığında %15 faizle kredi verilmesi “onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh ve istiğlâl olunarak”

⁴ Bursa'daki para vakıflarının %71,5'nin sermayesi nakitten oluşmaktadır. Bu oran Selanik için de geçerli sınırlar içerisinde. Çiftçi 2001, s.82.

işletilmesi isteniyordu.⁵ Para vakıflarının bu yöntemi yaygın olarak kullanılan sermaye işletme biçimlerindedir.

Grafik I. Faiz Oranın Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriyeye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Selanik para vakıfları muhasebe defterinde yer alan bazı vakıf kayıtlarında faiz oranı belirtilmemiştir. Ancak faiz geliriyle sermaye arasında yapılan oranlamayla bu vakıfların uyguladıkları faiz oranı tespit edilmeye çalışıldı. 1696-1766 yılları arasında vakıfların uyguladıkları faiz oranları % 3 ile %17 arasında değişmektedir.⁶ Bununla birlikte bu vakıfların büyük çoğunluğunun %10 ile 15 oranlarında faiz uyguladıkları tespit edilmiş, bu dönem için de ortalama faiz oranı %12 olarak hesaplanmıştır.⁷ Faiz oranlarının yıllara göre hareketliğine bakıldığında 1699-1766 yılları arasında oranın % 11'lerde olduğu, 1745- 1755 yılları arasında tekrar %15lere ulaştığı ve 1756'da keskin bir düşüşten sonra 1764'e kadar tekrar faiz ortalamasının üzerine çıktığı görülmektedir. Bu hareketlilikte yaşanan savaşların önemli bir etkisi olduğu

⁵ Semen olarak verdiği para veya bayiden olan alacağı kendisine geri ödeninceye kadar bayiden mebiin kirasının alınması işlemidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözübenli 1990, s.118-119. Çiftçi, 2001, s.161-162. Özcan 2008, s.126.

⁶ Oranlar arasında bu tarz büyük farklılıkların çıkması ve hatta bazılarında %15'in üzerinde görünmesi belli borçların geri alınmaması, borçluların faizi ödememesi sonucu oluşan kayıpların ilgili yılın toplam gelirinden karşılanmasından kaynaklanıyor olabilir. Faroqhi 2004, s.143.

⁷ Çizakça'nın 1555-1823 yılları arasında Bursa para vakıfları için yaptığı hesaplamalarda faiz oranı %10 ile 13 arasında değişir. Bu verilere göre Selanik para vakıfları Bursa'daki oranlarda faiz veriyordu. Çizakça 1995, s.331.

söylenbilir. Ancak bu hesaplamanın büyük bir kesinlik taşımadığını, yaklaşık bir ortalama olduğunu da belirtmek yerinde olur. Çünkü kayıtlarda yer alan vakıfların yaklaşık %18 için bir faiz oranı tespit etmek mümkün olmadı. Bununla birlikte Selanik'te para vakıflarının aynı zamanda da yasal sınır olan %15 oranında kredi sağlayarak, ihtiyaç sahiplerine görece düşük oranlarla borçlanma imkânı sağlanarak, onları tefeciler ve ribahôrların yüksek faizinden korumuş oluyordular. Böylelikle de piyasada uygulanan yüksek faizli kredi işlemlerine görece düşük faizleriyle bir alternatif oluşturmuşlar ve piyasada belirli bir istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır.⁸

Selanik para vakıfları sermayelerinin, vakıf şartına uygun olarak diğer birçok Osmanlı kentindeki gibi “muamel-i şer’iye” yöntemiyle işletildiği görülmektedir. Bu yöntemde en çok tercih edilen uygulama “bey-i bi’l-istiğlal” uygulamasıdır⁹ Nitekim muhasebe kayıtlarında borçluların çok az bir kısmına “bâ-kefil, bâ-rehin, bâ-hüccet” gibi ifadelerin kaydedilmesi bunu desteklemektedir¹⁰. Borçlanma bir mahalle veya köy tarafından yapıldığı zaman ise, toplu kefillik veya memleket ayan ve eşrafının topluluk için kefaletine başvuruluyordu. Selanik'teki Müeyyed Hasan Mahallesi sakini Peştamalcı Hasan'ın %15 faizle bir vakıftan aldığı borç için mahalle müezzini ile mahallenin ileri gelinleri kefil olmuştur. Yine Vardar-ı Sagir nahiyesine bağlı Kadıköy reayasının borcu için köyün Kocabaşı ve önde gelenleri kefil olmuştur.¹¹

Selanik para vakıflarının sermayeleri artırma ve verdikleri kredilerin geri dönüşü konusunda ciddi bir sorun yaşadıkları görülmektedir. Bunu, 1697 tarihli Osman Efendi vakıf kaydına düşülen “Köprülüzade merhumun vezaretinde emr-i şerif ile tenkis olunan” notundan anlıyoruz.¹² Söz konusu emr-i şerif gereği bu tarihten itibaren bazı vakıfların köyler veya kişiler üzerinde olan alacaklarının %50 oranına kadar indirildiği görülüyor. Osman Efendi vakfında yapılan tenkisat 1.229.550 akçelik sermayenin yarısıdır. Bu indirimin daha çok

⁸ İstanbul Üsküdar vakıf kayıtlarında benzer şekilde %10 ile 15 arasında değişmekte ama en çok %15 faiz uygulandığı görülmektedir. Kaya 2007, s.55-58. Özcan 2008, s.127.

⁹ Çizakça 1995, s.324- 331, Gerber 1981, s.114-115, Jennings 1973, s.187. Özcan 2008, s.126. Kaya 2007, s.3, 10, 14-17, 20-25. Vardar-ı Sagir nahiyesine bağlı Kadıköy reayası için 1753 yılında Kapıcı Mehmed Ağa ve yine onun evladı Ahmed Ağa vakıfları mütevellisinden aldıkları 1.175 kuruş borcun faizine ilişkin “*üzerimize devri şeri' için ilzam-ı ribh olunan ve beynimizde levni cinsi malum çuha semeninden bir senesi tamamına değin 176 kuruş ile toplam 1351 kuruş*” zimmetimiz şeklinde kayıt düşülmüştür. *Selanik Şeriye Sicili* 120/6.

¹⁰ 18. Yüzyılda Bursa vakıf muhasebe defterlerinde kefil adlarına rastlanılmamış olması da bu yargıyı destekler niteliktedir. Çiftçi 2001, s.176.

¹¹ *Selanik Şeriye Sicili* 23/32 ve 120/6

¹² Köprülüzade Mustafa Paşa'nın bu emr-i şerifi için bkz. *Selanik Şeriye Sicili* 23/32.

köylere uygulandığı gözlenmektedir.¹³ Bu vakıflar alacaklarının önemli bir kısmını kaybettikleri için sermayeleri önemli oranda küçülüyordu. Köprülüzade Mustafa Paşa 1690 yılında halka ağır gelen bazı vergileri kaldırırken vakıfların altı aylık gelirlerine hazine adına el koyduğubilinmektedir.¹⁴ Selanik'te bu uygulama daha çok ağır borç yükü altında bulunan köylülerin durumunu iyileştirmek için uygulanmış gibi görünüyor. Şüphesiz Müslüman, Gayr-i Müslim ve Yahudiler bu uygulamadan hem bireysel hem de toplu borçları için yararlanmışlardır.¹⁵ Bunun dışında bazı borçlu kayıtları üzerine düşülen, “firar-gerde, na-malum, zayı-şüd, zayıat, müflis” gibi notlardan, bazı alacakların tahsilinin mümkün olmadığı, mütevellilerin risk aldıkları ve vakıfları zarara uğrattıkları görülmektedir.¹⁶ Ancak bu risklerin para vakıfları üzerindeki etkileri ve sonuçlarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

II. Para Vakıfların İdaresi ve Mütevelliler.

1696-1766 yılları arasında Selanik'teki para vakıfları sayısı 233 adet olup toplam sermayeleri 32.742.207 akçedir. Vakıf başına düşen sermaye ortalaması 138.380 akçedir. Vakıfların verdikleri toplam kredi miktarı ise 25.409.366 akçedir. Bu miktar bize Selanik'te para vakıflarının sermayelerinin %77,6'sını kredi olarak verdiklerini, dolayısıyla bu vakıfların Bursa ve İstanbul Üsküdar vakıflarına göre gelirlerinin büyük kısmını kredi işlemlerinden elde ettiklerini göstermektedir.¹⁷

Bu vakıfların 50'sinin kurucusu kadın, 183'ününise erkektir. Buna göre vakıfların %21'i kadınlar tarafından kurulmuştur.¹⁸ Kadın kurucuların toplam sermayeleri 2.942.333, erkeklerinki ise 29.300.189 akçedir. Bu rakamlar

¹³ Söz konusu vakfın sermayesi 1714 tarihinde 294.000 akçedir. Bkz. *Selanik Şeriyeye Sicili* 3/58 Benzer şekilde 9600 kuruluşluk sermayesi olan Topal Mehmed Ağa vakfı sermayesinin yarısını kaybetmiştir. *Selanik Şeriyeye Sicili* 29/43-44.

¹⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Aycibin 2001, s.42-43. Uzunçarşılı 1988, s.434, Rumeli'de gayri Müslim reaya ayaklanıp, düşmana yardım etmelerinin nedeni, vergi yüklerinin ağır olması ve tahammül edecek durumda olmamaları nedeniyle, borçlarının hafifletilmesi yoluna gidilmiştir. Özkaya 1985, s.242.

¹⁵ Kayıtlı 14 vakıftan 42 borçlunun borçlarında %50 oranında indirim yapıldığı kayıtlı. Bunların büyük bir çoğunlu gayri Müslim köylere ve az sayıda bireysel borçlardan oluşmaktadır. *Selanik Şeriyeye Sicilleri* 3 ve 24.

¹⁶ Kayıtlarda beş vakıftan 21toplu veya bireysel borçlu hakkında bu kayıtlar düşülmüştür. Büyük kısmını gayri Müslim köylüler oluşturmaktadır. *Selanik Şeriyeye Sicilleri* 3 ve 24.

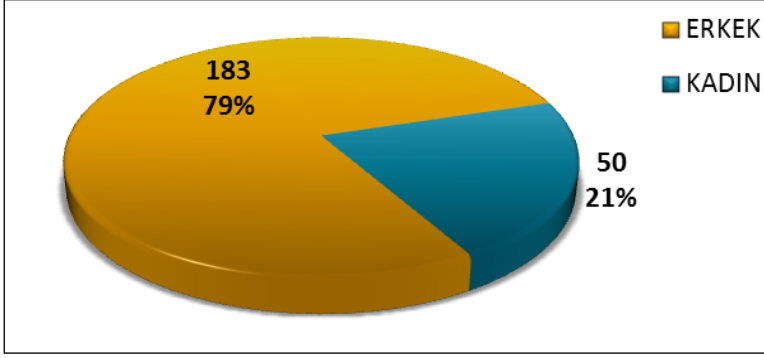
¹⁷ Karşılaştırma için bkz. Çiftçi 2004, s.82 ve Kaya 2007, s.56

¹⁸ Aslında bu oran 16 ve 17. Yüzyıllardaki rakamlara uygundur. Oranları bu dönemde %20-30 arasında değişiyordu. Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel 1999, s.51-52. 17.Yüzyılda Trabzon'da kadınların vakıf kurucusu ve idarecisi olarak etkin görevler üstlenmiştir. Jennings 1990, s.336. 17. Yüzyılda Kayseri'de kadınların hem borç alma hem de borç verme işlemlerinde etkin oldukları görülüyor. Jennings 1973, s.184, 194-195.

Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri

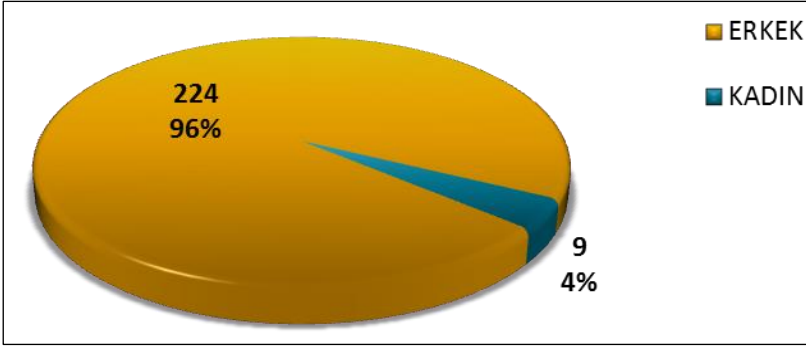
kadınların %21 vakıf oranlarına rağmen toplam sermayenin ise yalnız %9'unu sağladıkları göstermektedir.

Grafik II. Vakıf Kurucularının Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Grafik III. Vakıf Mütevellilerinin Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Vakıf kurucuları,askeri sınıf temsilcileriyle tüccar ve esnaftan oluşmaktadır.¹⁹ Bu sayılar bize kadınların Selanik toplumsal yaşamında etkili yeri olan hayır kurumlarındaönemli görevler üstlendiklerini gösteriyor. Bu etkinlik vakıf kuruculuğu yanında, vakıf idaresinde de kendini göstermektedir. Bu dönemdeki para vakıflarının 9 tanesinin mütevellisi kadındır. Bu da yaklaşık %4'lük bir orana karşılık gelmektedir. Kadın mütevelliler karşı cinsleri gibi vakıf idaresinde etkin rol almışlar, hatta bunlardan bazılarının bu işi profesyonel

¹⁹ Faroqhi, Bursa'da Lonca esnafları arasında vakıf kurmanın yaygın olduğunu ve bunların da çoğunu para vakıflarının oluşturduğunu, %15 yasal faiz oranıyla ödeme gücü olanlara kredi verdiklerini ve 18. Yüzyılda hala yaygın olduklarını kaydetmektedir. Faroqhi 2004, s.141-142.

olarak yapmışlardır Muhasebe defterlerinin bize sağladığı bilgilerden, bu kadın mütevellilerin ya vakıf şartı gereği ya da müteveli olan babalarının veya erkek kardeşlerinin ölümü üzerine bu görevi üstlendikleri görülüyor. Göreve atanırken kadı huzurunda vakfın bulunduğu mahalle halkı tarafından “*tevliyet-i mezkureye her vechile ehil olduğu*” bildirildiği için kadı tarafından bu göreve tayin ediliyordu. Bir örnekte Fatma Hatun adlı bir kadının erkek kardeşinin yerine dört vakfın yönetimini üstlendiği, üstelik bu vakıfların sermayelerini kendi işleri için kullanıp yasal faizini vakfa ödeyeceğini taahhüt eder.²⁰ Fatma Hatun yaklaşık 59.000 akçalık bir sermayeyi kontrol ediyor ve kendi işleri için kullanıyor. Bu bize girişimci bir kadın figürü sunuyor.²¹ Fatma Hatun’a benzer şekilde diğer mütevelliler de idare ettikleri vakfın sermayesinin ya hepsini ya da hatırı sayılır bir kısmını kredi olarak aldıkları görülmektedir.

Bu vakıflardan 51 müteveli toplam 1.621.407 akçe kredi kullanmış, bunlardan 32 tanesi kendi idare ettikleri vakıftan 1.276.607 akçe kredi almıştır. Bu miktar bize mütevellilerin vakıf sermayesinin %5’ini kredi olarak kullandıklarını, paraları muhtemelen Bursa örneğinde olduğu gibi daha yüksek faiz öneren piyasada değerlendirdiklerini varsayabiliriz.²² Bu dönemde Selanik’te ciddi oranda bir kredi talebinin olduğu ve piyasadaki faiz oranının %20-25’ler civarında olduğu düşünülecek olursa, oldukça kârlı bir yatırım olduğu söylenebilir.²³

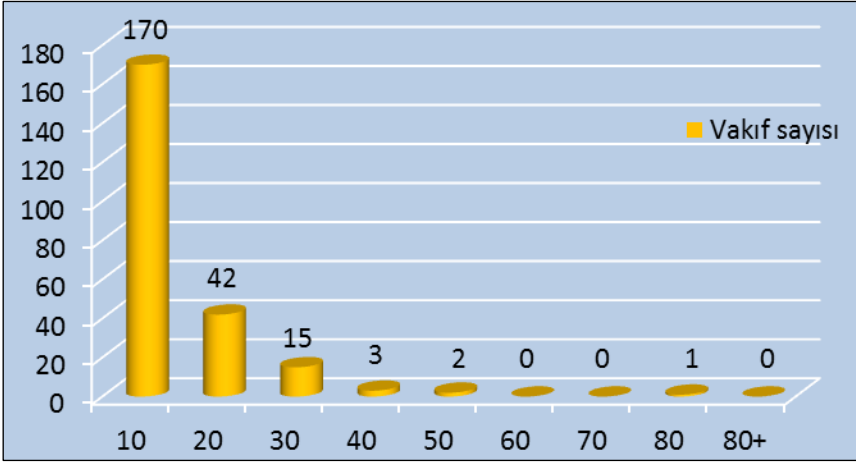
²⁰ “meblağ-ı mal-ı vakf-ı mezburu mütevelliyeye-i mezbure kendi umuru için ribhle imal edüb halen zimmetinde zayi’ olmayacağını ihbar etmekle” şeklinde muhasebe defterine kaydedilmiştir. *Selanik Şeriye Sicili* 120/24-26.

²¹ 17. Yüzyılda Bursa’da da kadınların kredi işlemlerine aktif olarak katıldıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla 18. yüzyılın başlarında Selanik için de bu durumun geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bursa için bkz. Gerber 1980, s.234.

²² Çizakça, vakıf mütevellilerinin 18. Yüzyılda artan bir şekilde vakıflardan borç alan başlıca grup olduğunu belirtmektedir. Çizakça 1995, s.331, 333-335.

²³ Selanik’te muamelecilerin uyguladıkları faiz oranları %20-25 arasında değişiyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın 2010. 17. Yüzyılda Kayseri’de kredi işlemlerinden alınan faiz oranı %20’leri buluyor ve durum şeriata uygun olarak dini cemaat tarafından onaylanıyordu. Normalde karz-i hasene veya karz-i şerri’ye işlemlerinde faiz uygulanmaması gerekirken Kayseri’de yapılan bazı işlemlerde faiz alınıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jennings 1973, s.184-187. 18. Yüzyılda faiz oranları ülema tarafından verilen fetvalarda %15’le sınırlanmış, bu oranın üzerinde faiz talep edilemeyeceği belirtilmiştir. Bu oranın üzerinde vakıf parasını işleten mütevelliler Kadızade ve Ebussuud Efendi’den yapılan nakillere göre tazir ve hapis cezalarına çarptırılırdı. Kaya 2007, s.53-55.

Grafik IV. Vakıflardan Verilen Ortalama Kredi Sayısı

Kaynak: Selanik Şer'iye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Vakıflardan borçlanan kişi sayısına bakıldığında, vakıf başına ortalama 8,6 borç, en az bir ve en çok 74 borç²⁴ kaydının olduğu, 35 vakıftan tek borç, 19 vakıftan da iki borç alındığı görülüyor. Buradan vakıflardan alınan kredilerin %15'nin bir kişi veya köy tarafından alındığı bunun da vakıf mütevellilerinin sermayeyi tek bir kişiye vererek risk almaktan çekinmedikleri, zaten vakıfların sermayelerini tek bir kişi borç olarak verdiklerinin önemli bir kısmının vakıf mütevellisi olduğunu söylemekte fayda var.²⁵ Mütevellilerin çoğunlu şeyh, halife, baba, gibi unvanlara sahip tekke, zaviye şeyhleri, cami, mescit imam ve müezzinleri ve esnaf liderlerinden oluşuyordu. Bunlardan birden fazla vakıfta mütevellî olarak görev yapanların sayılarının hiç de az olmadığını vurgulamakta fayda var.

III. Vakıfların Kredi İşlemleri ve Kredi Alanlar

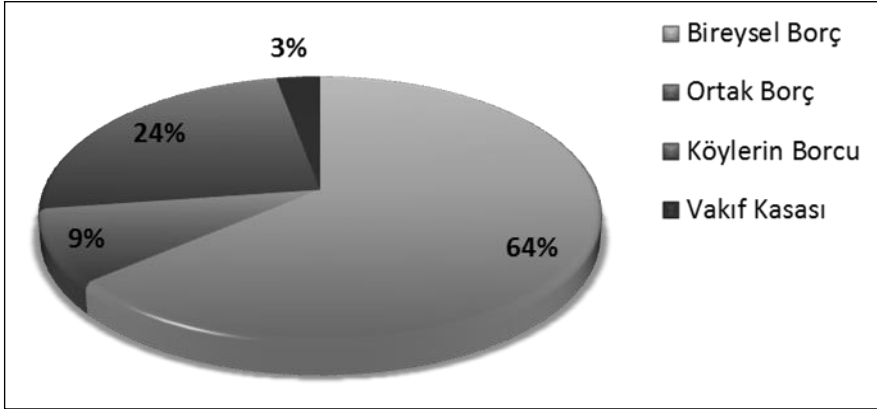
Selanik para vakıflarından kredi alanlar muhasebe defterindeki 2.217 zimem kaydından yararlanılarak, üç temel kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilkinde kredi alanlar bireysel, ortak (2-3 kişilik ortaklık), kurumsal ve köylüler; ikincisinde sosyal statülerine göre, askeri, tüccar esnaf, reaya; üçüncüsünden cinsiyetlerine göre, erkek, kadın; sonuncusunun ise dinsel gruplara göre, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi şeklinde sınıflandırıldı. Bu sınıflamayla

²⁴ Mustafa Bey vakfından 1697 yılında 74 adet kredi kaydı bulunmaktadır.

²⁵ 18. Yüzyılda Bursa'da vakıf başına ortalama borç alanların sayısı 10-12 kişi arasında değişiyor. Selanik'ten daha yüksek rakamlar. Buna karşılık, vakıflardan maksimum kredi verilenlerin sayısı Bursa'dan daha yüksektir. Karşılaştırma için bkz. Çizakça 1995, s.335, 337.

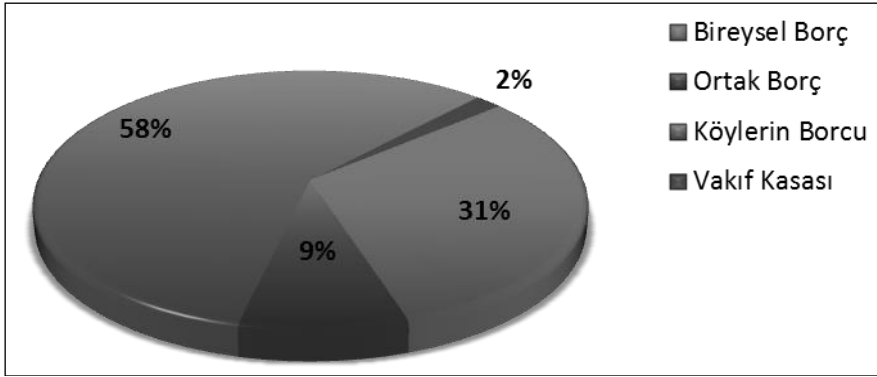
Selanik kentinde vakıflardan kredi alanların sosyal ve ekonomik profilleri ve kredileri hangi amaç için kullanıldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Grafik V. Kredi Alan Grupların Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Grafik VI. Kredi Miktarının Gruplara Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Vakıflardan 1696-1766 yılları arasında toplam olarak 25.409.368 akçelik kredi verilmiştir. Verilen bu krediler 1288 (%64) adedi bireysel, 179 (%9) tanesi iki, üç ve daha fazla ortak tarafından alınan kredilerdir. Bireysel ve ortaklaşa alınan kredilerin 395 adedi (2.558.518 akçe) Selanik kenti dışından olanların kullandıkları kredidir. Buna karşılık 1061 krediyi (7.548.222 akçe) Selanik kentinde oturanların aldıklarını düşünüyoruz. Bu yargıya, kayıtlarda genelde Selanik dışından ve köylerinden olanların oturdukları yerin

Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri

yazılmasından varıyoruz.²⁶ Balkanlarda nüfus bakımından ikinci sırada olan Selanik'te bu dönemde nüfusun 60 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.²⁷

Geriye kalan kredinin 491(%24) adedi ise Selanik'in köy, mahalle, nahiye ve kaza halkı tarafından kullanılmıştır. Köyüler tarafından kullanılan kredi 14.824.157 akçedir ki bu da toplam kredinin %58'ini oluşturmaktadır. Bu rakamlar bize Selanik kredi piyasasının en büyük müşterilerinin Selanik kazasının kırsal alanında yaşayan köylüler olduklarını göstermektedir. Aslında bu rakamlar Yenişehir-i Fenar kazasında da para vakıflarından köyler ve mahallelerde oturan sakine verilen kredi oranlarına yakındır.²⁸ Bu bilgiler bize Balkanlar'da köylülerin ciddi bir kredi talebi içinde olduklarını gösteriyor.²⁹

18. Yüzyılda Selanik'te köylülerin, yaşanan uzun süreli savaşlar nedeniyle merkezi hükümet tarafından istenen olağan ve olağan üstü vergileri ödemekte büyük güçlük içinde olduklarını, vergi borçlarını ödemek için muamelecilerden %20-25 gibi yüksel faiz oranlarıyla borçlandıklarını biliyoruz. Ayrıca Selanik kırsalında nüfusun yoğunluğunun düşük olduğu, köylerin bazılarının terk edildiği, boşalan köylerin vergisinin diğerlerine yüklendiği olgusu da eklenecek olursa, köylülerin neden bu kadar kredi ihtiyacı için oldukları daha iyi anlaşılacaktır. Köylülerin kredi için muameleciler dışında faiz oranı uygun olduğu için önemli oranlarda para vakıflarına başvurduklarını ve böylece vergi borçlarıyla, muamelecilere olan borçlarını bu kredilerle karşılamaya çalıştıklarını düşünüyoruz.

Borçlanan köylerden bazıları aynı zamanda muamelecilerle, vakıflardan kredi alan köylerdir.³⁰ Galaça, Vavdos, Küleke, Tumba ve Çipran köyleri bunlardan bazılarıdır. Kredi alan köylerden 100.000 akça ve üzeri kredi alanların sayısı 31'dir ve bu köyler toplam köy borçlarının %32,4'ne sahiptir. Ağustos kasabası halkı 1.541.000, Küleke 717.000, Ayamama 741.000, Kadıköy 515.000, Kamara 427.000 ve Hortaç 366.000 akçe kredi kullanmıştır.³¹ Köyler, köyün önde gelenleri aracılığıyla, ya birbirlerine kefil olarak ya da Selanik ayanlarının kefaletiyle muamele-i şeri'ye yöntemiyle kredi alıyorlardı.

²⁶ Genellikle bu kayıtlarda borç alanların hangi mahallede veya köyde oturdukları, sosyal ekonomik sınıfları kaydedilmediğinden, kırsal alanda sınıflar, mahalleler arası sermaye akışını tespit etmek çok zordur. Bunun yanında genelde borçların alınış nedenleri de kaydedilmediğinden, bunların hangi amaçlar için kullanıldığının tespiti de ayrı bir zorluktur.. Jennings 1973, s. 172.

²⁷ Faroqhi 1986, Gökbilgin 1964, s. 337-349.

²⁸ Salakidis 2004, s. 80-91.

²⁹ Bursa'daki vakıfların zimem defterinde köy veya mahalle gibi toplulukların nadir olarak borç aldıkları görülüyor. Buna karşılık köylerden bireysel olarak borç alanların sayısı 1750 %27 iken 1776'da %13'e düşmektedir. Çiftçi 2001, s. 174-175, 235.

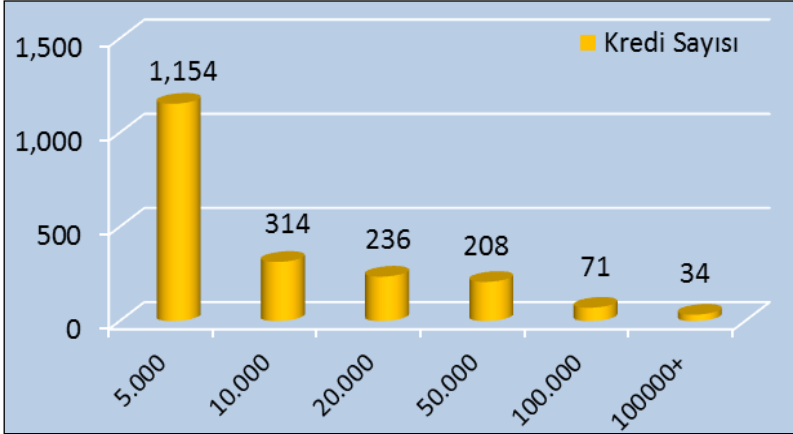
³⁰ Aydın 2010.

³¹ Hortaç 43, Küleke 36, Mesimer 31, Güvezne 29, Kadıköy 28, Peristerya 21 defa kredi almıştır.

Örneğin Selanik ayanlarından Esseyid Mehmed Ağa ile Ali Ağa, Pazargah nahiyesinden 13, Langaza nahiyesinden 8, Boğdan nahiyesinden 6, Kalamarya nahiyesinden 6, Vardar-ı Kebir nahiyesinden 7 ve Vardar-i Sagir nahiyesinden 3 köy olmak üzere toplam 43 köyün birkaç milyonu bulan kredilerine kefil olmuşlardı.³² Bu iki ayanın aynı zamanda muamelecilik yaparak söz konusu köylere kredi verdiklerini de biliyoruz. Köyler dışında, Selanikli olmayıp, vakıflardan borç alan kişilere de rastlıyoruz. Bunlar, Kilkis, Doyran, Ağustos, Yenice Vardar, Mora ve Mısırlı kökenlidir.

Kredinin 59 (%2,9) adedi vakıfların kendi zimmetlerinde veya vakıf mütevellilerininindeki miktardır. Bazı vakıflar elindeki paranın tamamını kredi olarak vermek yerine bir miktarını, olağan üstü durumlar veya ödemeler için ellerinde bulundurdukları anlaşılmaktadır.

Grafik VII. Kredi Miktarının Sayısal Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Vakıflardan verilen krediler 100 ile 402.480 akçe arasında değişmektedir. Kredi miktarlarının dağılımına baktığımızda: En çok alınan kredinin 5.000 ve 10.000 akçenin altından olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen ortalama borç miktarı ise 12.603 akçedir. Bu oran hem Bursa hem de İstanbul Üsküdar'daki oranlardan bir hayli yüksektir.³³ Alınan kredilere bakıldığında köylülerin aldıkları dışındakilerin ortalama 1.200 akçe seviyesinde seyrettiği görülüyor ki bu da alınan krediler yatırım ve üretim faaliyetlerinden çok tüketime yönelik

³² Selanik Şeriye Sicili 49/10-11, sene, 1733. Kadıköy halkının muamele-i şeri'ye ile 141.000 akçelik kredi alır. Selanik Şeriye Sicili 120/56.

³³ Kaya 2007, s.172-173 Çiftçi 2004, s.87.

Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri

olduğunu düşündürmekte. Şüphesiz, bireysel ve ortaklaşa alınan yüksek oranlı krediler de mevcut. Bunların tüccar, esnaf ve mütevelliler tarafından alındıkları, üretim ve yatırım faaliyetleri için kullanıldıkları düşünülebilir. Esnaftan, cüllahlar, kazancılar, hurdacılar, debbağlar, saraçlar, ayakkabı ustaları, demirciler ve mumcuların en çok kredi talep edengruplar oldukları görülüyor.

İkinci grup sınıflandırmada vakıflardan kredi alanlar sosyal statülerine göre askeri, tüccar-esnaf ve reaya olarak sınıflandırıldı. Askeri sınıf, kalemiye, ilmiye ve seyfiye sınıfı temsilcileriyle, çocuklarından oluşmaktadır. Bu sınıf kredi alanların mesleklerinden ve unvanlarından yararlanılarak oluşturuldu.

Tablo I. Kredilerin Sınıfsal Dağılımı

SINIFI	SAYISI	YÜZDE(%)	KREDİ(Akçe)	YÜZDE(%)
ASKERİ	626	32	5.342.822	21
TÜCCAR-ESNAF	311	16	2.001.021	8
REAYA	1.010	52	17.534.231	70
TOPLAM	1.947	100	24.878.074	100

Kaynak: *Selanik Şeriye Sicilleri* 3, 24, 49, 120

Kredi alanlar grubu içinde Askeriler 626 kişi olup, 5.342.822 akçe kredi almıştır. Bunlar içerisinde 101 kişi ilmiye sınıfı mensubu, 6 kişi de papaz ve rahiptir. Bunlardan 30'u imam, 10'u müezzin, 9'u tekke veya zaviye şeyhidir. İmam, Müezzin ve şeyhlerin borçlanma nedenleri, lideri oldukları mahalle veya gurupların ihtiyacı için veya vakıflardan aldıkları düşük faizli kredileri, faizi yüksek piyasaya yatırım yapıp, idare ettikleri vakıfların gelir devamını sağlamaktır.³⁴ Nitekim bu gurubun muameleciler içerisinde de yer aldıkları ve önemli yatırımlarda buldukları görülmektedir. Örneğin Mevlevi Tekkesi Şeyhi Ahmet Efendi, hem vakıf mütevellisi, hem kredi alıyor, hem de köylülere muameleyle borç veriyor. Askeri sınıfın reaya sınıfından sonra en çok kredi alan grup olması, diğer kentlerdeki duruma benzerlik gösteriyor.³⁵

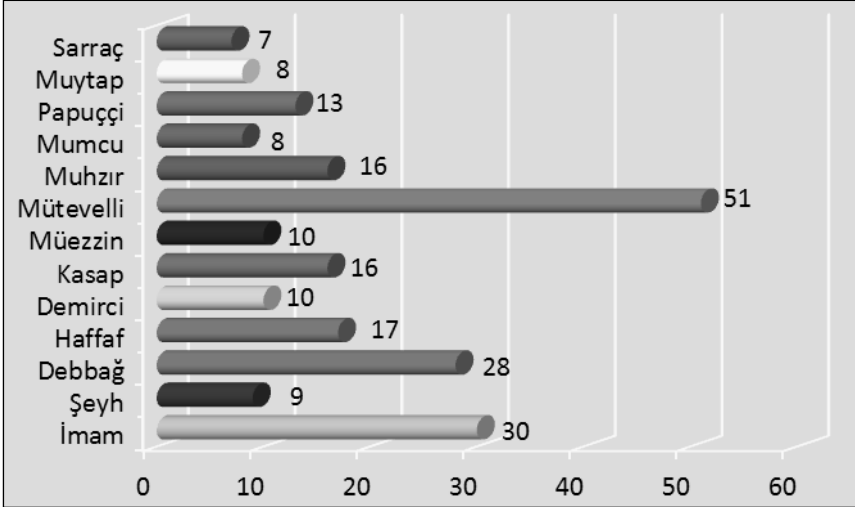
Kredi alanlar grubu içerisinde tüccar-esnaf gurubu 311 kişi olup 2.021.501 akçelik kredi kullanıyor. Bu gurup içerisinde 38'i ayakkabı ustası, 20'i debbağ, 16'sı kasap, 10'u demirci, 8'i mumcu, 8'i muhtab ve 7'si saraç. Bu gurup içerisinde ayrıca esnaf topluluğu olarak, cüllahlar, kazancılar,

³⁴ Jennings 1973, s.199.

³⁵ Aydın 2010. Askeri sınıfın kredi ihtiyacı içinde olmasının önemli nedenlerinde biri de bu dönemde devam eden askeri seferlerdir. Reayanın da temel borçlanma nedeni uzun süre devam eden askeri seferler nedeniyle talep edilen olağan üstü vergileri ödemede zorlanmalarıdır. 18. Yüzyılda yaklaşık 40 yıl süren askeri sefer ve savaş dönemi (1711-1787) her iki kesimi de ekonomik yönden olumsuz etkilemiştir. Jennings 1973, s.197.

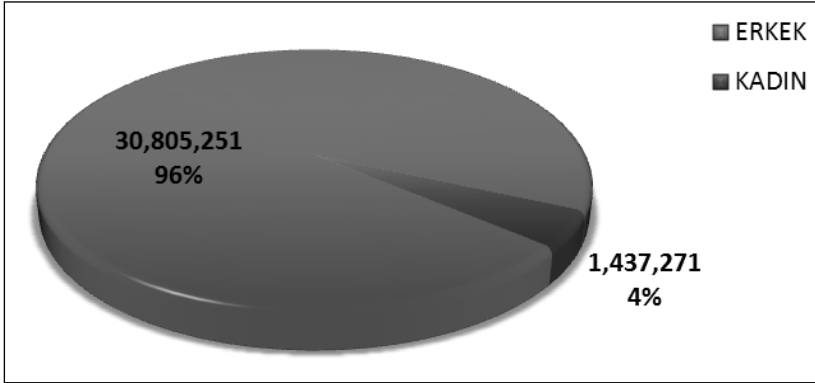
hurdacılar ve nalbandların kredi aldıkları görülmektedir. Alınan kredilerin büyüklükleri, onların üretime yönelik olarak kullanıldığı izlenimi vermektedir.

Grafik VIII. Kredilerin Meslek Gruplarına Dağılımı

Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Grafik IX. Vakıftan Kredi Alanların Cinsiyet Dağılımı

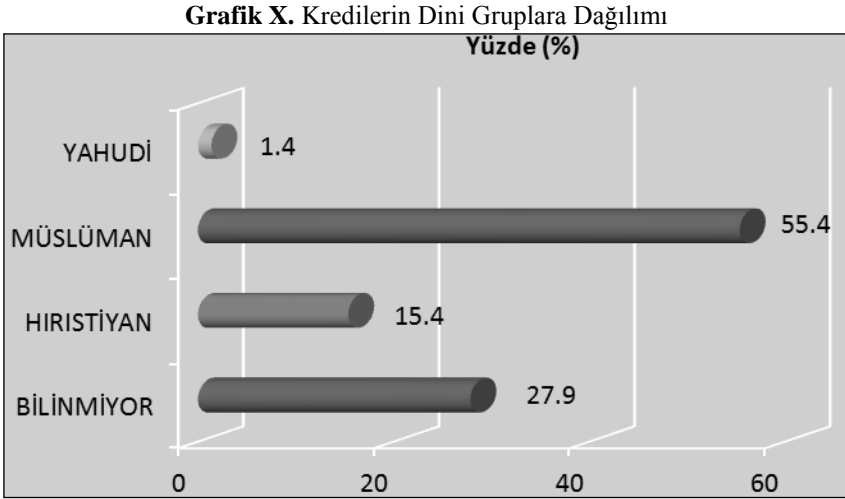
Kaynak: Selanik Şeriye Sicilleri 3, 24, 49, 120

Üçüncü sosyal grubu ise reaya sınıfı oluşturmaktadır. Bu grup, kredi alan köy, mahalle ve kasaba sakinleri, hiçbir şekilde unvan ve mesleği belirtilmeyenlerden oluşturulmuştur. Toplam reaya sayısı 1.010 olup 17.534.231 akçelik kredi kullanmıştır. Bunların büyük kısmını köy, mahalle ve

kasaba sakinleri oluşturmaktadır. Bunlar 491 adet ve 14.811.957 akçedir. Reaya sınıf içerisinde 245'ini Hıristiyanlar, 25'ini Yahudiler, 250'sini de Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu ayrıma köylüler dahil değildir. Reaya sınıfının aldığı vergiler daha çok tüketim ve vergi borçlarının karşılanmasına yönelik oranlardaki kredilerden oluşmaktadır.

Vakıf kredilerinin cinsiyete göre dağılımına baktığımız zaman kredi alanların 51'i kadın olup 452.909 akçelik kredi almıştır. Kadınların büyük kısmı askeri sınıfın eşleri veya kızlarıdır. Bunların önemli bir kısmını da vakıflarda mütevellî olarak görev alan kadınlar oluşturmaktadır. Bu rakamlar Bursa'ya göre oldukça düşüktür.³⁶ Ancak kadınlar bu dönemde kısmen de olsa ekonomik faaliyetler içerisinde hem tüketicici hem de yatırımcı olarak roller üstlendiğini göstermektedir. Nitekim kadınlar Selanik'te muamelecî olarak %3 oranında, bazı bölgelerde %8'lik oranla temsil edilmektedir.³⁷

Erkekler ise 1395 kişi olup 8.479.028 akçelik kredi kullanmıştır. Erkeklerin gibi ekonomik alandaki tartışılmaz üstünlükleri de burada açıkça görülmektedir. Her meslek ve gruptan insanlardan oluşmakta, üretim, yatırım ve tüketim amaçlarıyla borçlanmaktadırlar.

Kaynak: *Selanik Şerîye Sicilleri* 3, 24, 49, 120

Son sınıflandırma milletlere, yani dine göre yapılan sınıflandırmadır. Bu grupta, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden oluşmaktadır. Bu gruplamaya

³⁶ Bursa'da 1749-50 yılında kredi kullanan kadınları oranı %13 iken, bu oran 1775-76'da %18'2 ve 1783-84'de %22'ye ulaşmaktadır. Çiftçi 2001, s.228.

³⁷ Aydın 2010.

kredi alan köy, mahalle ve kasaba halkının dinsel statüsü dahil değildir. Kayıtlarda bu konuda bilgi verilmemiştir. Ancak kredi alan köylerin büyük çoğunluğunun gayri-Müslim köyler olduğunu söyleyebiliriz. Alınan kredilerde Müslümanların büyük bir ağırlığı vardır. Vakıflardan, 1.117 Müslüman 7.683.011 akçe, 310 Hıristiyan 1.337.836 akçe ve 28 Yahudi 1.000.220 akçe almıştır. Bu bilgiler bize Müslümanların Osmanlı İmparatorluğunun diğer kentlerinde olduğu gibi kredi piyasasındaki tartışılmaz üstünlüklerinin olduğunu gösteriyor. Bu bilgiler Jennings'in tespitini büyük ölçüde destekliyor.³⁸ Hıristiyanlar ise Yahudilerden daha fazla kredi işlemlerinde yer almaktadır. Bir Yahudi kenti olan Selanik'te en son sırada yer almaları aslında şaşırtıcı olmakla birlikte, Gerber'in tespitlerini desteklemektedir. Gerber, Müslüman kredi kurumlarının geliştiği kentlerde Yahudilerin kredi işlemlerinde etkin rol almadıklarını savunur ki bu Selanik için geçerlidir.³⁹

Ayrıca vakıflardan kredi alanların unvanlarını incelediğimizde, 679 kişinin mesleğinin kaydedildiği görülmektedir. Kredi alanlar sırasıyla en çok Beşe, Çelebi, Efendi, Ağa, Dede, Elhac gibi unvanları kullanmaktadır. Bu unvanları kalemiye, seyfiye, ilmiye ve esnaf sınıfları tarafından kullanılmaktadır. Beşe daha çok esnaf tarafından kullanılırken, seyfiye sınıfı temsilcileri tarafından da kullanıldığı, benzer durum ağa, efendi ve çelebi unvanları için de geçerlidir. Sonuçta bu unvanlar çeşitli sınıflartarafından kullanıldığı için, kullananların bağlı oldukları sınıfı tespit imkanını vermemekte, aksine sınıflar arası geçişkenliği göstermektedir.

Sonuç

Selanik para vakıflarının, önemli bir liman kenti olan ve uluslararası ticaretin geliştiği merkezlerden biri olan Selanik'te 18. Yüzyılın ilk yarısında önemli bir kredi kurumu olarak işlev gördüğü, gerek kent halkının gerekse kırsal kesimde yaşanların kredi ihtiyaçlarını millet, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin büyük ölçüde karşıladığı görülmektedir. Özellikle savaşa hazırlık ve savaş dönemlerinde yüklenen olağan ve olağan üstü vergilerin karşılanmasında reaya verdiği düşük krediyle destek olmuşlar ve köylüler tarafından oluşturulan kredi talebini büyük ölçüde karşılamışlardır. Şüphesiz köylülere verdikleri kredilerle köylüleri yüksek faizle borç veren muamelecilerden kurtarıırken, vakıf sermayelerinin devamı ve vakıf amaçlarının

³⁸ 17. Yy'ın ilk çeyreğinde Rum Ortodoks Hıristiyan ve Ermeni nüfusun yoğun olduğu Kayseri'de Müslümanlar kredi piyasasına hakim ve onlarla rekabet etmektedir. Jenning 1973, s.169, 180-182.

³⁹ Gerber 1981, s.112, 117-118. 18. Yüzyılda Bursa'da Gayri Müslimlerin kredi alanlar arasındaki oranı %17 ile '20 arasında değişmektedir. Çiftçi 2001, s.230.

gerçekleşmesini sağlayacak ve %15'lere varan faizle karlı bir piyasaya yatırım yapmışlardır.

Selanik para vakıflarının bir diğer özelliği de kadın müteveli sayısının çokluğu ve bunların vakıf sermayesinden diğer erkek mütevelliler kredi olarak yatırım amaçlı kullanmalarıdır. Sonuçta Selanik para vakıflarının Bursa ve İstanbul'daki vakıflarla benzer özellikler taşıdığı, verdikleri kredinin diğerleri gibi büyük küçük ölçekli ve tüketime yönelik olması, üretim ve yatırımı teşvik edecek türden büyük krediler verse de genelde, büyük risk almadıklarıdır. Bireysel olarak verilen kredilerde askeri sınıf ve tüccar-esnaf sınıfının daha güvenilir gelirlere sahip olmaları nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Para vakıfları Selanik'te verdikleri kredilerle piyasaya önemli oranda nakit enjekte etmişlerdir, ancak Çizakça'nın belirttiği gibi batılı benzerleri gibi piyasadan sermaye çekip bankaya dönüşmemişlerdir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

- GAK Thessalonike (Selanik Makedonya Tarih Arşivi) Belgeleri
Selanik Şeriye Sicilleri: No: 3, Tarih (Hicri): 1108-1110
Selanik Şeriye Sicilleri: No: 23, Tarih (Hicri): 1116-1117
Selanik Şeriye Sicilleri: No: 24, Tarih (Hicri): 1126-1133
Selanik Şeriye Sicilleri: No: 29, Tarih (Hicri): 1136
Selanik Şeriye Sicilleri: No: 49, Tarih (Hicri): 1145-1146
Selanik Şeriye Sicilleri: No: 120, Tarih (Hicri): 1184-1197

B. Makale ve Kitaplar

- Aycibin 2001 Zeynep Aycibin, *XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülü-zade Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devletinin Siyasi ve Sosyal Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın 2010 Veli Aydın, “18. Yüzyılda Selanik Kazasında Tefecilerle Köylüler Arasındaki Borç İlişkileri” *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, (Yayınlanmamış Bildiri).
- Başol 2008 Samettin Başol, *Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çiftçi 2004 Cafer Çiftçi, “18. Yüzyılda bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIII, S. 36, s.79-102.
- Çiftçi 2001 Cafer Çiftçi, *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları Işığında)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çizakça 1995 Murat Çizakça, “Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823”, *JESHO*, Vol. 38, No 3, s.313-354.
- Faroqhi 1986 Suraiya Faroqhi, “Selanik”, *Encyclopedia of Islam*, Brill NV, Leiden, (Electronic Edition)
- Faroqhi 2004 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, YKY, İstanbul.
- Gerber 1980 Haim Gerber, “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700, *IJMES*, Vol. 12, No.3, s.231-244.
- Gerber 1981 Haim Gerber, “Jews and Money-Lending in the Ottoman Empire”, *Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 72, No. 2, s.100-118.
- Gökbilgin 1964 Tayip Gökbilgin, “Selanik”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, MEB, C.X, İstanbul, s.337-349.

Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri

- Gözübenli 1990 Beşir Gözübenli, “Bey’ Bi’l-Vefa (Vefaen Satış) ve Bey’ Bi’l İstiğlal”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 9, s.109-119.
- Jennings 1990 Ronald C. Jennings, “Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640: A Study Based on the Judicial Registers (Şer’i mahkeme Sicilleri) of Trabzon”, *JESHO*, Vol. 33, No. 3, s.271-336.
- Jennings 1973 Ronald C. Jennings, “Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: Sahria Court of Anatolian Kayseri”, *JESHO*, Vol. 16, No. 2/3, s.168-216
- Kaya 2007 Süleyman Kaya, XVIII. *Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kurt 1994 İsmail Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Mandaville 1979 Jon E. Mandaville, “Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *IJMES*, Vol. 10, No 3, s.289-308.
- Özcan 2008 Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumuna Özgü bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve*, MUSIAD, s.124-128.
- Özkaya 1985 Yücel Özkaya, XVIII. *Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, KTBY, Ankara.
- Pamuk 2002 Şevket Pamuk, “The Evolution of Fiscal Institutions in the Ottoman Empire, 1500-1914”, *The Formation and Efficiency of Fiscal States in Europe and Asia, 1500-1914, 13th International Economic History Congress*, Buenos Aires.
- Salakidis 2004 Georgios Salakidis, *He Larisa (Yenişehir): sta mesa tou 17ou aiona*, Ekdotikos Oikos Ant. Stamoulis, Thessaloniki.
- Uzunçarşılı 1988 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/I, TTK Yayınları, Ankara.
- Yüksel 1999 Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı*, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 49-55.

H. Veli Aydın

